

HUWELIJK VERSUS RELIGIE?

Een exploratief onderzoek naar de huwelijksbeleving van religieus heterogame mormonen (1)

Tim Vanhove

1. INLEIDING

De term 'nieuwe religieuze bewegingen' mag dan wel ingeburgerd zijn in het sociologisch vakjargon, in de volksmond blijft 'sekte' de gangbare omschrijving voor allereerste niet-traditionele religies. Bij deze al te vaak gebruikte term hoort meteen ook het beeld van gevaarlijke *brainwashers* die enkel op macht en/of geld belust zijn. Deze problematisering van ongewone religies heeft veel te maken met een gebrek aan algemeen verspreide correcte informatie. Het ongekende is niet alleen onbemind, maar wordt ook veroordeeld. Daarom kan geen enkele sociologische verduidelijking van een ongekende religie gebeuren zonder rekening te houden met de maatschappelijke positie die deze 'sekte' inneemt. Wanneer een 'sekte' als collectief geproblematiseerde en deviante religieuze beweging wordt genormaliseerd in functie van een sociologisch onderzoek, dan ontstaat er ruimte om de problemen binnen deze beweging als 'normaal' te onderzoeken. In dit artikel worden de problemen bij de mormoonse Kerk onderzocht.

Dit artikel beoogt een beschrijving te geven van de manieren waarop omgegaan wordt met de religieuze verschillen in een mormoonse heterogame relatie, d.i. een huwelijk tussen een mormoon en een niet-mormoon. Eerst wordt in een algemene inleiding informatie gegeven omtrent de belangrijkste geloofspunten, de voornaamste waarden en het dominant wereldbeeld van de hedendaagse mormoonse Kerk. Vervolgens wordt een overzicht gegeven van de literatuur over religieuze heterogamie, waarbij de relatie tussen gezin en religie wordt gespecificeerd. Steunend op de dogmatische en praktische kenmerken van de mormoonse Kerk en de theoretische achtergrond wordt een aantal verwachtingen geformuleerd omtrent de eigenschappen van mormoonse

heterogame koppels. Deze verwachtingen worden onderzocht in een kwalitatieve studie van zes Vlaamse heterogame mormonen. Daarbij maken we gebruik van diepte-interviews en participerende observatie. In dit onderzoek worden de effecten van religieuze heterogamie op de huwelijkskwaliteit en -beleving van naderbij bekeken aan de hand van een aantal ideaaltypische gevallen. Het belang en de plaats van religie in een religieus gemengd huwelijk worden onderzocht, waarbij een aantal omgangswijzen worden beschreven.

2. HET MORMONISME OMSCHREVEN

Hét mormonisme bestaat niet. Het huidige mormonisme is een verzamelterm voor een aantal verwante religieuze bewegingen, zich allen baserend op het 'Boek van Mormon'. De oorsprong van deze mormoonse religieuze bewegingen is te vinden bij de stichting van *'De Kerk van Jezus Christus van de Heiligen der Laatste Dagen'* – in de beginjaren kortweg *'De Kerk van Christus'* – door Joseph Smith jr. in 1830. In de loop der jaren zijn er een aantal scheuringen opgetreden waaruit andere Kerken zijn voortgekomen die zich elk als de authentieke voortzetting van de basiskerk beschouwen. Tegenwoordig zijn er twee grote mormoonse Kerken: enerzijds de Kerk die de oorspronkelijke naam behouden heeft, met als centrum Salt Lake City (Utah, VSA) met eind 1998 ruim tien miljoen leden (Watson, 1999) en anderzijds *'De Gereorganiseerde Kerk van Jezus Christus van de Heiligen der Laatste Dagen'* met als centrum Independence (Missouri, VSA) en thans ongeveer een kwart miljoen leden. Daarnaast bestaan er kleinere groeperingen van enkele tientallen tot een paar duizend leden. Aangezien de eerstgenoemde Kerk de grootste is en het mormonisme er gemeenzaam mee vereenzelvigd wordt, zal de aandacht uitsluitend uitgaan naar deze Kerk (Decoo, 1979; X, 1984).

De mormoonse Kerk hecht zeer veel belang aan het gezin. Volgens de mormoonse leer is het gezin een heilige instelling waarop de werking en de gezondheid van de maatschappij berust. Niet alleen heeft het gezin een maatschappelijk cruciale functie, ook en vooral op persoonlijk vlak wordt het belang van het gezin onderkend. Het gezin is dé centrale institutie die het mogelijk maakt om te groeien naar God, wat de eeuwige vooruitgang bewerkstelligt. Dit past binnen de mormoonse visie op de (on)eindigheid van het menselijk leven. Net zoals de meeste religies geloven de mormonen in een leven na de dood. Mormonen draaien echter de redenering om. Ze geloven dat elke mens al eeuwig leeft en nog eeuwig zal leven. Het voorsterfelijk bestaan, de eerste staat van het eeuwig leven, speelt zich af op een plaats even reëel als de sterfelijke wereld en dit in het bijzijn van de Hemelse Vader.

Mormonen geloven in doelbewuste planning en organisatie van plaats en tijd. Mensen of 'geesteskinderen' worden op een bepaald moment naar een bepaalde plaats gestuurd op basis van verdiensten uit het voorsterfelijk bestaan, zodat er aan bepaalde aardse noden voldaan kan worden. De zin van het aardse leven is dan ook te groeien naar vervolmaking en rechtvaardig en in vreugde te leven. Het leven op aarde blijft

echter een tussenfase, gescheiden van de voorsterfelijke fase door een sluier der onwetendheid. Deze sluier zorgt ervoor dat de mens zich niets meer herinnert van zijn voorsterfelijk bestaan. Toch kan de mens tijdens intens religieuze momenten, wanneer deze sluier verdunt, geestelijk inzicht verwerven in het plan van God. Dan kan men bewust worden van het *Plan van Zaligheid*, bestaande uit vier fasen: 1. het voorsterfelijk bestaan; 2. het aardse leven; 3. de geestenwereld; 4. het verblijf in een van de hemelse koninkrijken na het Laatste Oordeel. In het aardse leven krijgt de mens een kans om te groeien en zichzelf te vervolmaken tot een gelijke van God, met als doel "*not of humanizing God but of deifying man, not as he is but as he may become*" (Arrington & Bitton, 1979: 35). Men kan echter uitsluitend God worden wanneer men gehuwd is binnen de mormoonse Kerk: "*No man will be exalted in the celestial kingdom without a wife and no woman without a husband. Men and women can only become gods together*" (Thomas, 1985: 269). Volwassen mormoonse vrijgezellen bevinden zich daardoor in een precare situatie. Aan de ene kant wordt het vrijgezellenbestaan als ongehoorzaam bestempeld, aan de andere kant wordt verwacht dat men *niet* huwt met een *niet*-mormoon (en men dus vrijgezel blijft), want het Duizendjarige Rijk – de periode na het Laatste Oordeel – belooft een gepaste mormoonse partner (Decoo, 1979; X, 1984; Campbell & Campbell, 1976: 394; Burrell, 1972).

In de sterfelijke wereld is het gezin de enige instelling die de grenzen van het sterfelijke kan overleven, "*want liefde moet eeuwig kunnen zijn*" dixit Wilfried Decoo (1979: 166). Veel van de centrale ervaringen bij het proces van Godswording zijn direct verbonden met het gezin, zoals het (eeuwige) celestiaal huwelijk. Een mormoons huwelijk blijft enkel voortduren na de dood, als de mormoonse partners gehuwd zijn in een mormoonse tempel en de specifieke rituelen hebben doorlopen, eigen aan het celestiaal huwelijk (Barlow, 1977: 144-145). Het belang van het huwelijk en het gezin komt sterk tot uiting in een brochure over het gezin van het Eerste Presidium en de Raad der Twaalf Apostelen: "*Wij verklaren plechtig dat het huwelijk tussen man en vrouw van godswege is geboden en dat het gezin centraal staat in het plan van de Schepper voor de eeuwig bestemming van zijn kinderen*" (Hinckley, 1995).

De nadruk ligt zeer sterk op het klassieke gezin en elke afwijking hiervan wordt beschouwd als onwenselijk. Volgens de mormoonse leer is dit nodig omdat de normvervaging van de moderne wereld leidt tot verval van deze heilige instelling. Zo zijn voorhuwelijks betrekkingen en het uiten van seksuele verlangens voor het huwelijk uit den boze, want God heeft geboden dat "*het heilige voortplantingsvermogen alleen gebruikt mag worden tussen een man en vrouw die wettig met elkaar gehuwd zijn*" (Hinckley, 1995). Dit staat in schril contrast met het negentiende-eeuwse mormonisme. Tussen 1843 en 1890 was het meervoudig huwelijk een goddelijke verordening bij de mormoonse bevolking en werd het op relatief grote schaal toegepast. Gedurende de vijftig jaar dat polygamie een verordening was, waren er officieel een tweeduizendtal polygame mormoonse mannen, waarvan er 33% drie of meer vrouwen hadden. Hoe hoger men op de hiërarchische ladder stond, hoe meer vrouwen men mocht hebben – zo had Brigham Young, de tweede president-profeet, bij zijn overlijden in 1877 niet minder dan 27 vrouwen en 56 kinderen (Campbell & Campbell, 1976: 390) (2). Na massale publieke en wettelijke vervolging veranderde de mormoonse leiding

volledig van koers. Of zoals Barlow en Mauss (1991: 406) gepast formuleren: "*In response to this predicament, the second generation of church leaders, who came increasingly to power with the turn of the new century, embarked on a deliberate and conscientious policy of assimilation with the American Way of Life.*" Sindsdien wordt de enkelvoudige partnerrelatie zeer hoog in het vaandel gedragen.

Het hebben van kinderen is een heilige opdracht van het gezin: 'Ga en vermenigvuldig U' is nog steeds de boodschap. Het gebruik van anticonceptiva werd lange tijd afgeraden door de kerkleiders, maar sinds eind de jaren tachtig is daarin verandering gekomen, waardoor seksuele betrekkingen binnen het huwelijk zonder het doel tot procreatie sinds kort toegelaten zijn. Het plannen en beperken van het aantal kinderen wordt niet langer veroordeeld omdat de opvoeding van de kinderen op een degelijke manier moet kunnen gebeuren, wat alleen kan als men niet te veel kinderen heeft. Ook mag de fysische en psychische gezondheid van de vrouw niet lijden onder het hebben van (te veel) kinderen. Seksualiteit wordt thans niet beperkt tot het voortbrengen van nakomelingen, maar wordt aanzien als een belangrijke factor voor huwelijksgeluk (Decoo, 1979; Gottlieb & Wiley, 1984; Burrell, 1972).

De mormoonse Kerk benadrukt het patriarchaat. De man is het hoofd van het gezin en is er verantwoordelijk voor: "*the wife is to be subject to her husband as he is subject to God*" (Campbell & Campbell, 1976: 387). De vader moet het gezin op een strikte en religieuze manier leiden. De emancipatie en het buitenshuis werken van de vrouw worden als negatieve tendensen beschouwd indien deze het werk als huismoeder belemmeren. Immers, de diepste roeping van de vrouw is boven alles de dubbele functie van echtgenote en moeder: deze leiden tot de werkelijke goddelijke ontplooiing van de vrouw. Slechts wanneer de kinderen volwassen en onafhankelijk zijn, kan de moeder zich ook ten dienste stellen van de burgergemeenschap. Ongehuwd samenwonen wordt afgeraden. In dit soort relatie zou men niet gewetensvol tegenover elkaar en tegenover de eventuele kinderen staan en kan men geen volwaardig lid van de Kerk worden (Decoo, 1979: 154-170). De reeds vermelde kerkelijke brochure van de huidige profeet-president Hinckley eindigt op een dreigende toon voor wie Gods weg niet volgt.

"Wij waarschuwen degenen die het verbond van huwelijkstrouw schenden, hun partner of kinderen misbruiken, of hun taken in het gezin niet nakomen, dat zij op een dag aan God rekenschap moeten afleggen. Verder waarschuwen wij ervoor dat het verval van het gezin de rampen voor personen, gemeenschappen en volken tot gevolg zal hebben die de profeten van vroeger en nu voorzegd hebben." (Hinckley, 1995)

Het belang van religieuze homogaamie voor een mormoons gezin is een vanzelfsprekend gevolg van hun leer. Deze leer wijst erop dat het gezin een essentieel kenmerk van een gelukkig en goed leven is. Daarenboven wordt de trouw en het volhardend geloof van een homogaaam mormoons gezin als het ware beloond met het eeuwige gezinsleven. Het behoud van het gezinsleven na de dood is zeer belangrijk binnen de mormoonse leer, met als gevolg dat veel mormonen prefereren om binnen de mormoonse gemeenschap te huwen. Kortom, de dogmatische druk is groot om religieus homogaaam te huwen (Leone, 1979; Mullen, 1967; Arrington & Bitton, 1979; Burrell,

1972; Gottlieb & Wiley, 1984; Hill, 1977; X, 1984; X, 1978; Decoo, 1979; Turner, 1966).

3. RELIGIEUZE HETEROGAMIE EN DE MORMONEN

3.1. Heterogamie: de eenheid van het verschil?

De dominante gezinssociologische stelling omtrent homogamie luidt dat er een positieve correlatie bestaat tussen homogamie en huwelijkssucces. Met homogamie worden dan alle sociale kenmerken bedoeld waarop interindividuele ongelijkheid mogelijk is, d.i. vooral socio-economische status (opleiding, beroep en afkomst), ras/ethniciteit, leeftijd, burgerlijke stand en religie. Daarbij geldt dat mensen geneigd zijn om binnen een groep te huwen (endogamie) met iemand met een vergelijkbare status (homogamie). Deze neiging heeft bovendien gevolgen voor de huwelijksrelatie: interindividuele culturele gelijkheid gaat niet alleen samen met een grotere kans tot waardeconsensus, het gaat ook samen met een grotere kans tot huwelijksduurzaamheid of -stabiliteit (Kalmijn, 1998: 395-397; Heaton & Pratt, 1990: 191-194).

Rekening houdend met het feit dat homogamie nog steeds de norm blijkt te zijn, welke gevolgen heeft heterogamie dan voor een relatie? Volgens Hobart (1990: 32-34) kunnen sociale of culturele verschillen tussen gezinsleden, en meer specifiek tussen partners, vijf vormen aannemen. 1. *Evaluatieve* verschillen binnen het gezin hebben betrekking op de waarden die hoog gehouden worden door de leden van het gezin. 2. Dicht daarbij aansluitend zijn er de *normatieve* verschillen. Deze normen worden afgeleid uit de waarden en bepalen wat men als 'normaal' aanziet. 3. Vervolgens zijn er *expressieve* verschillen. Dit zijn verschillen ten opzichte van het uitdrukken van gevoelens. Gevoelens en gedachten kunnen op verschillende manieren uitgedrukt worden naargelang van de plaats, de tijd, de intensiteit,... 4. Ook bestaan er *conatieve* verschillen die betrekking hebben op gedragspatronen van de gezinsleden, zoals publiek of privaat affectief gedrag. 5. Ten slotte zijn er *cognitieve* verschillen. Deze verschillen handelen rond kennis en geloofsinhoud. Hobart benadrukt dat deze culturele ongelijkheden tot confrontaties kunnen leiden tussen de partners omdat verschillen in de (sub)culturele achtergrond niet zomaar kunnen worden weggewimpeld. Deze confrontaties kunnen uitmonden in discussies, ruzies of conflicten, naarmate het belang van het geschil. Maar het hoeft niet altijd ruzie te zijn, ook kan men akkoord gaan om *niet* akkoord te gaan ('*agree to disagree*') en – wanneer de problemen te groot zijn om zomaar te tolereren – kunnen er compromissen worden uitgewerkt. Er kan een oplossing worden gezocht doorheen onderhandelingen, maar de uitkomst van dit proces is niet altijd even succesvol. De problemen kunnen te groot blijken en leiden tot een breuk, zoals een (echt)scheiding. Maar wanneer het onderhandelingsproces wel succesvol is, dan resulteert dit in een unieke familiale subcultuur (Hobart, 1990; Harris, 1997: 1-5).

Met betrekking tot *religieuze* heterogamie is vooral het vijfde aspect van Hobart – de cognitieve verschillen – van belang omdat de gezinsleden een verschillend geloof uitoefenen, waardoor ze er ook verschillende opvattingen op nahouden ten aanzien van belangrijke aspecten van het leven. Het wereldbeeld, ingegeven door (het ontbreken aan) een religieuze affiliatie, heeft een impact op de waarden en normen die een persoon nastreeft, waardoor er ook evaluatieve en normatieve verschillen kunnen ontstaan. Hoewel het gaat om verschillen in bepaalde geloofsinhouden, blijft het verschil niet beperkt tot het geloof. Het hele gezinsleven, gevoelens en gedragingen inclusief, wordt beïnvloed door de keuze voor een religieuze beweging. Barlow (1977: 143) stelt dat de problemen door het religieus verschil zeer weinig in echtscheidingen uitmonden. Het geloofsverschil leidt vaak tot onenigheid, maar dit zou beperkt blijven tot religieuze onderwerpen. De concrete manier van omgaan met het geloofsverschil heeft echter voor het gezin gevolgen die voelbaar zijn in alle aspecten van het alledaagse leven (zoals de werksituatie, zorg voor de kinderen, vrijetijdsbesteding, taakverdeling in het gezin, enzovoort). Er bestaat derhalve een sterke relatie tussen familiale en religieuze instituties. Doordat religieuze betrekkingen of affiliaties een impact hebben op de partnerrelatie, kan er worden gekeken naar de gevolgen van religieuze homo- of heterogamie op de huwelijksbeleving en -satisfactie (Heaton & Pratt, 1990: 191-194).

Ortega, Whitt en William (1988: 224-226) nuanceren het dichotome onderscheid tussen homo- en heterogamie. Deze auteurs merken op dat er graden van heterogamie bestaan, namelijk verschillen in religieuze afstand, afhankelijk van de specifieke geloofsorganisaties waarvan men al dan niet lid is. Voor het huwelijk heeft dit tot gevolg dat het huwelijksgeluk omgekeerd evenredig zou evolueren met de mate van heterogame afstand tussen de partners. Dit past binnen de sociaal-psychologische visie op de relatie tussen enerzijds de mate waarin waarden gedeeld worden door de partners en anderzijds het aanpassingsvermogen tussen partners. Dit betekent dat een koppel met veel gedeelde waarden zich beter kan aanpassen, waardoor er een harmonieuze en gelukkige relatie uit voortkomt, of liever: dit koppel heeft meer kans om gelukkig te zijn dan een heterogaam koppel. De nadruk wordt in deze visie gelegd op de inhoudelijke gelijkenissen of verschillen tussen de verschillende geloofsorganisaties van de partners, namelijk de specifieke religieuze doctrine, de rituelen en het kerkelijk beleid. Hoe meer verschillen op deze drie gebieden, hoe heterogamer het huwelijk. Daarom moeten religieus gemengde huwelijken worden gespecificeerd in functie van de mate van religieuze afstand die er bestaat tussen de religieuze organisaties waarvan de partners al dan niet lid zijn.

Ook Blood en Wolfe (1960: 161-163, 197-199) concluderen dat het huwelijksgeluk afhankelijk is van de graad van religieuze mix. Zij onderzochten het belang van kameraadschap ('*companionship*') bij religieus gemengde huwelijken. Een differentiële religieuze affiliatie creëert een obstakel om tot een gevoel van kameraadschap te komen, ook wanneer er op andere momenten (in de vrije tijd bijvoorbeeld) geprobeerd wordt om het gebrek aan kameraadschap te compenseren. Hoe homogamer het huwelijk, hoe meer tevreden de vrouw bijvoorbeeld is met de kameraadschap in het huwelijk: het behoren tot dezelfde religie leidt tot een gevoel van samenzijn en gedeelde participatie. Er wordt nog opgemerkt dat bij een heterogaam huwelijk waarbij

een van de partners ongelovig is, het gevoel van gemis aan kameraadschap vooral te vinden is bij de gelovige omdat het een norm is religie samen te beleven. Voor de ongelovige is dit minder een gemis omdat hij of zij door expliciet te kiezen voor niet-geloven aantoonbaar geen nood te hebben aan het uitoefenen van een (gedeeld) geloof. Verder stellen Blood en Wolfe dat een heterogaam huwelijk ook een goed huwelijk kan zijn, ondanks het geloofsverschil. De reden hiervoor zou kunnen zijn dat de partners het geloofsverschil proberen te compenseren door op andere gebieden extra hard hun best te doen. Een andere mogelijke reden is dat slechts de meest compatibele koppels het religieus verschil kunnen overwinnen en niets – ook geloof niet – hun liefde in de weg kan staan (Barlow, 1977; Barker & Singelberg, 1996; Blood & Wolfe, 1960; Bahr, 1981).

3.2. Mormonisme en heterogamie gecombineerd

Uit de opgebouwde theoretische achtergrond en de algemene inleiding omtrent het mormonisme, kunnen een aantal verwachtingen worden afgeleid (3). De Kerk van Jezus Christus van de Heiligen der Laatste Dagen kan geen totalitaire religieuze beweging worden genoemd. Mormoonse gelovigen beschouwen de 'wereld' niet als vijandig. Integendeel, ze staan er open voor en willen er een positieve invloed op uitoefenen. Er wordt echter wel een minimum van afzondering en geheimhouding van de leden verwacht ten opzichte van niet-leden (waaronder ook de niet-mormoonse gezinsleden), maar over het algemeen trekken mormoonse gelovigen zich niet terug uit de samenleving. De leden vormen geen hechte of gesloten groep, waardoor de impact op het gezinsleven niet groot hoeft te zijn. Het mormoons geloof krijgt pas betekenis doorheen de praktijk, via een *doe-het-zelftheologie*, aldus Leone (1979: 172). Dit individualistische karakter impliceert dat de gelovigen veelal zelf een weg zoeken in het geloof (4). De Kerk wijst enkel op een aantal richtlijnen die kunnen leiden tot een goed geloof en een goede levenswijze. Daardoor kan men – rekening houdend met de aard van het geloof – verwachten dat mormoonse religieus gemengde huwelijken slechts in beperkte mate met problematische situaties geconfronteerd zullen worden die het gevolg zijn van het lidmaatschap van deze specifieke kerkorganisatie.

Maar de gevolgen van het mormoons geloof reiken verder dan de aard van het geloof. De dogmatische inhoud heeft een impact op het wereldbeeld van de gelovige, dat kan afwijken van traditioneel aanvaarde visies. De ontologische geloofs'waarheid' kan botsen met de 'waarheid' van de niet- of andersgelovigen, wat een cognitieve breuk tussen mensen uit verschillende (geloofs)werelden kan bewerkstelligen. Het mormoons geloof benadrukt trouwens sterk dat het de enige juiste waarheid in pacht heeft. De leer van het mormoons geloof bevat veel (in Vlaanderen) algemeen aanvaarde christelijke waarden, maar daarnaast zijn er een aantal minder verspreide en niet-christelijke elementen die een struikelblok kunnen vormen in een heterogaam huwelijk. Een aantal centrale dogma's van de Kerk – zoals de tweezijdige eeuwigheid van elke mens – beïnvloedt in grote mate de werelddefiniëring van haar volgelingen. Toch is er door de nadruk op het individueel zoeken naar persoonlijke antwoorden veel niet-ingevulde ruimte in het mormoons wereldbeeld. In praktijk wordt dit ge-

loofsindividualisme veelal ingevuld door in gezinsverband te bouwen aan het concreet geloof, wat uiteraard niet mogelijk is bij religieus gemengde huwelijken. Toch wordt er verwacht dat de gelovige het geloof onderhoudt, met als gevolg dat de gelovige groeit in het geloof, terwijl de partner deze groei niet meemaakt. Door het gebrek aan spirituele eenheid en maritale geloofssynchronisatie kunnen de partners uit elkaar groeien en raakvlakken verliezen. De partners hebben een verhoogde kans op vervreemding, veroorzaakt door het verschil in wereldbeelden en de cognitieve breuk die hieruit kan ontstaan.

Het mormoons geloof als paradigmatisch ordeningsbeginsel heeft daarenboven ook een duidelijk effect op de leefwijze van haar gelovigen. Het mormoons geloof eist een minimum aan engagement van haar leden. Dit houdt in de eerste plaats het bijwonen van de avondmaalsvergaderingen in. Er wordt echter geprobeerd om zoveel als mogelijk de leden een bepaalde functie met bijhorende verantwoordelijkheid te geven. Dit zorgt al snel voor een grotere tijdsbesteding binnen de Kerk. Naast de avondmaalsvergadering (de mormoonse zondagsdienst) zijn al snel één à twee avonden per week ingenomen door de Kerk. Deze tijd wordt afgenomen van het gezin, waardoor de Kerk in de ogen van de niet-mormoonse partner een concurrent kan worden van het gezin. Naast een temporeel wordt er ook een financieel engagement verwacht door de Kerk. De Heiligen der Laatste Dagen geven jaarlijks verplicht tien procent van hun netto-inkomen – de 'Tienden' – aan hun Kerk. Naast deze gestructureerde financiële regeling worden ook andere niet-vastgelegde giften verwacht, zoals de vastengaven. Bovenop de reguliere belastingen vormt het betalen van deze tienden (en andere giften) een significante vermindering van het gezinsinkomen (5). Het is niet onwaarschijnlijk dat de ongelovige partner bezwaren heeft tegen het te brengen financiële offer. Daar de niet-mormoonse partner geen of weinig affiniteit heeft met de geloofsinhoud van zijn of haar partner, wordt het geloof in sterke mate herleid tot de materiële gevolgen ervan en die zijn nadelig voor het gezin. Geld kan met andere woorden, naast tijd, een groot struikelblok in de huwelijksrelatie vormen.

Uit de dogmatische en praktische of gedragsmatige eigenschappen van het mormoons geloof volgt dat het niet onwaarschijnlijk is dat het mormoons geloof en een gezinsleven met een niet-gelovige partner moeilijk combineerbaar zijn. Bovendien heeft het mormoonse gezin, als vertrekpunt van vele zegeningen in dit leven en in het hierna maals, een structurerende functie bij vele rituelen en samenkomsten. Niet alleen wordt het *hic et nunc* (mormoons) gezin op handen gedragen, er wordt daarenboven enorm veel moeite gedaan om overleden familieleden de kans te geven het evangelie te aanvaarden (6). Het is dan ook niet verwonderlijk dat het bij de mormonen de norm is het geloof in gezinsverband te belijden. Wanneer een gelovige afwijkt van deze norm kan men de leer en rituelen niet op een volwaardige manier navolgen. Wegens het grote belang van het gezin kan men verwachten dat de mormoonse wederhelft van het religieus gemengde huwelijk het niet gemakkelijk heeft. Men wordt gedwongen om als 'religieus alleenstaande' het geloof en het gezin, als onverenigbare belangen, te combineren. Bovenop de afwijking ten opzichte van de *kerkelijke* verwachting om het geloof te belijden in gezinsverband, wijken deze religieuze alleenstaanden ook af van de algemeen maatschappelijke *familiale* norm om als partners hetzelfde geloof te hebben. Deze twee tegengestelde krachten oefenen druk uit op de

mormoonse gelovige en kunnen een rollenconflict veroorzaken. De Kerk stimuleert de bekering van de partner, maar tegelijkertijd verwacht de niet-mormoonse partner een homogenisering van de geloofsverschillen. Deze homogenisering kan in twee richtingen gebeuren - ofwel allebei geen, ofwel allebei wel lid van de mormoonse Kerk. Maar omdat de mormoonse partner begrepen wordt als de uitzondering, lijkt het waarschijnlijker dat de niet-mormoonse partner zal rekenen op de uittreding of het inactief worden van de mormoonse partner. Welke beslissing de mormoonse partner ook neemt, het zal steeds ten koste gaan van ofwel het geloof, ofwel het huwelijk. De gelovige kan kiezen voor het huwelijk en inactief worden in de mormoonse Kerk, maar dan worden verschillende kerkelijke verwachtingen met de voeten getreden: men is getrouwd met een leek en daarenboven blijft men afwezig op de diensten, de basis van de geloofsbelijdenis. Indien men echter kiest voor de geloofsactiviteit, dan kan het huwelijksleven hieronder lijden. De gelovige partner moet dan het geloof in al haar vormen (vieringen, gebed en rituelen) alleen beleven, waardoor een segmentatie van de leefwerelden moeilijk te vermijden is.

Toch hoeft de mormoonse doctrine niet noodzakelijk negatieve gevolgen te hebben voor een religieus gemengd gezin. Het lidmaatschap van de mormoonse Kerk kan de waarde van het gezin versterken, ook bij religieus gemengde gezinnen, tengevolge van de zeer gezinsgerichte doctrine. Traditionele en klassieke gezinsbeschermende waarden worden sterk gepromoot, waardoor ook het religieus gemengd gezin er wordt door beïnvloed. In de Kerk wordt de waarde van het gezin versterkt en worden familiale waarden aangeleerd en gestimuleerd. Hierdoor zal het mormoons lid meer energie in dit 'heilig instituut' steken, wat ten goede kan komen van het hele gezin. De gelovige zal de boodschap van de mormoonse leer omtrent het gezin uitstralen en dit kan tot gevolg hebben dat de andere gezinsleden deze waarde overnemen. Kunz bevestigt deze gedachtegang in een onderzoek over echtscheidingen bij mormonen. Mormoonse religieus gemengde huwelijken hebben een lager echtscheidingscijfer dan niet-mormoonse (homo- of heterogame) huwelijken, maar een hoger cijfer dan volledig mormoonse huwelijken. Volgens Kunz kan de oorzaak hiervan liggen in de mormoonse houding ten opzichte van het gezin. Door de grote aandacht voor de kwaliteit van het huwelijks- en gezinsleven heeft de mormoonse leer ook een invloed op religieus gemengde gezinnen, ondanks het feit dat deze invloed niet sterk genoeg was om het gemengd huwelijk te voorkomen of teniet te doen (Kunz, 1964: 212).

Bij wijze van synthese kan het voorgaande worden samengebracht in een algemene verwachting, gestoeld op twee tegengestelde en op elkaar inwerkende hypothesen. 1. Het religieus gemengde huwelijk bij praktiserende mormonen heeft te lijden onder de geloofsdifferentie doordat de partners een andere wereldvisie hebben opgebouwd. Dit kan eventueel leiden tot een vervreemding tussen de partners. Daarenboven vormt de geloofspraktijk op zich een struikelblok door het gemanifesteerde engagement van de gelovige. Het lid zijn van de mormoonse Kerk kost tijd en geld, wat niet in dank afgenomen kan worden door de partner. 2. Het vervreemdingsproces, veroorzaakt door de religieuze heterogamie, kan ingeperkt (en eventueel omgekeerd) worden door de invloed van de aard van het mormoons geloof en de specifieke leer omtrent het gezin. De eventuele moeilijkheden veroorzaakt door het geloofsverschil kunnen (deels) worden gecompenseerd door extra hard te werken aan de relatie, ge-

motiveerd door het mormoons gezinsideaal. De mormoonse partner wordt gestimuleerd door het geloof om het huwelijk te doen slagen en gaat daardoor meer moeite doen op allerhande gebieden, met mogelijk een betere relatie tot gevolg. Wat het belang is van deze hypothesen werd getoetst in een onderzoek.

4. ONDERZOEKSMETHODOLOGIE

Het onderzoek was van kwalitatieve aard. Deze methode draagt onze voorkeur weg omdat de beleving van de respondenten centraal stond en een interactieve en flexibele bevragsingsmethode een maximum aan relevante informatie kon genereren. Daarenboven zijn er maar weinig religieus gemengde huwelijken bij de mormonen in Vlaanderen, wat een voldoende grote steekproef praktisch onmogelijk maakt. Omdat er tot heden in Vlaanderen weinig tot geen onderzoek is gedaan omtrent religieuze heterogamie bij de mormonen, was een exploratief onderzoek aangewezen. In het onderzoek werden twee kwalitatieve methoden gehanteerd: participerende observatie en het open interview (volgens de typologie van Galtung, in Billiet, 1996: 147-148). De eerste methode, participerende observatie, hield het meevolgen van de avondmaalsvergaderingen in. Daar kon worden geobserveerd hoe de mormonen hun geloof in groepsverband beleven. Volgens de indeling van Gold (1970: 370-380) kan deze vorm van participerende observatie worden geclassificeerd als 'de waarnemer als participant'. Het onderzoek was open en coöperatief (Billiet, 1996: 150-151,279) waarbij alle actoren tot op grote hoogte geïnformeerd waren over het doel van het onderzoek. De periode van participerende observatie was slechts een inleidend gedeelte om kennis te maken met de mormoonse geloofspraktijk en om respondenten te selecteren en te rekruteren. Doorheen contacten met de 'hoge functies' uit de plaatselijke Kerk kon worden achterhaald wie van de gelovigen voldeden aan het heterogame profiel. Met hen werden formeel ongestructureerde open interviews gedaan (Billiet, 1996: 147), er werd met andere woorden een systematische vragenlijst gebruikt zonder vaste antwoordcategorieën. De respondenten beslisten grotendeels zelf over het verloop en de snelheid van de interviews, waardoor de interviews veelal quasi-informele gesprekken werden, gestuurd door de vragenlijst.

Daar het aantal mormoonse heterogame huwelijken in Vlaanderen zeer beperkt is, werden alle heterogame mormonen uit twee grote provinciesteden geïnterviewd. Er werden vier vrouwen en twee mannen geïnterviewd, tussen 32 en 68 jaar oud. Alle respondenten waren reeds lange tijd lid van de mormoonse Kerk en twee van hen waren reeds lid voor ze trouwden. Alle partners van de respondenten waren *de facto* ongelovig, hoewel ze allen een katholieke achtergrond hadden. De niet-mormoonse partners zijn in dit onderzoek enigszins een blinde vlek, daar ze niet werden geïnterviewd. Deze keuze werd gemaakt doordat reeds snel werd gemerkt dat er een grote onwil bestond bij de niet-mormoonse partners om deel te nemen aan het onderzoek. Door deze onmogelijkheid om de partners te bevragen, kon er enkel worden gesteund

op de visie van de mormoonse partners, zonder dit te kunnen confronteren met de visie van de niet-mormoonse partners.

Het wat lage aantal respondenten lijkt ons geen onoverkomelijk bezwaar: de uitgebreide diepte-interviews brachten een grote hoeveelheid gegevens voort, waardoor veel relevante facetten aan bod kwamen. De analyse van de interviews gebeurde op inductieve wijze, waarbij de interviews gebruikt werden als basis voor de *in vivo*-typering. Deze beschrijvende types mogen niet worden verabsoluteerd, het zijn enkel contingente en ideaaltypische – en daarom zeer werkbaar – omschrijvingen. Deze typering is voornamelijk een werkinstrument om een duidelijk beeld van de respondenten te kunnen schetsen. Daarom mag en moet er geen exhaustiviteit geponeerd worden. Hoewel de literatuur (Hobart, 1990; Ortega e.a., 1988; Kalmijn, 1998; e.a.) de reikwijdte van de gebruikte types onderschrijft, bestaan er hoogstwaarschijnlijk andere types en varianten op de bestaande types. Dit vormt echter geen belemmering om een verkennende beschrijving te formuleren.

5. ANALYSE

5.1. Respondenttypes

Op basis van drie essentiële kenmerken kunnen de zes respondenten uit ons onderzoek in een aantal analytische types worden ingedeeld. Het gaat om de manier waarop de respondenten hun geloof en hun relatie zelf beschrijven, het zijn met andere woorden steeds subjectieve zelfdefiniëringen.

Deze basiskenmerken zijn:

1. *Geloofsactiviteit (actief/inactief)*: de mate waarin de respondenten zichzelf als actieve of inactieve gelovigen definiëren.
2. *Graad van heterogamiteit (hoog/laag)*: de mate waarin de respondenten de religieuze afstand tussen de partners omschrijven. Dit drukt uit hoe dicht de partners bij elkaar staan op religieus gebied. Wanneer de heterogamiegraad laag is, kan men op het gebied van geloofsinhoud nog nauwelijks spreken van een religieus gemengd huwelijk.
3. *Huwelijkssatisfactie (als goed/slecht omschreven)*: de manier waarop de respondenten het huwelijk evalueren. Deze evaluatie wordt vooral gedefinieerd in termen van spijt over het huwelijk en de manier waarop de partners omgaan met elkaar.

Toegepast op de respondenten van dit onderzoek komen er vier types voor waarbinnen de respondenten gelijke kenmerken vertonen (7).

Type 1: 'Het klassieke type' – Respondenten die een actieve geloofsbeleving prefereren boven het huwelijk, hypothekeren hierdoor de kwaliteit van de relatie. Deze preferentie hoeft geen bewuste of expliciete beslissing te zijn, maar door het eenzijdig nastreven van een goed geloof, weet men dat het huwelijk eronder zal lijden. Men is

niet expliciet *tegen* het huwelijk, maar men kiest wel expliciet *voor* het geloof, met alle eventuele gevolgen voor het huwelijk. De keuze voor het geloof op zich is hier niet het probleem, wel de keuze voor het geloof *boven het huwelijk*. Op deze manier houdt men weinig rekening met de verlangens van de andere. De erkenning van de specifieke eigenheid (het mormoons geloof) gaat ten koste van de erkenning van de eigenheid van de ander, d.i. het mormoons ongelooft (zie tabel 1). Er lijkt geen tussenweg te zijn voor deze respondenten, er wordt niet (meer) geprobeerd om het geloof én het huwelijk te onderhouden. De respondenten leven met de overtuiging dat deze tussenmogelijkheid niet bestaat, wat hen belet om het toch te proberen. Aan het geloofsverschil wordt een allesdefiniërende en allesstructurende eigenschap toegeschreven, waardoor het geloofsverschil de relatie in grote mate bepaalt en ondermijnt. Op het gebied van het huwelijk wordt enkel geprobeerd om het geloofsstruikelblok zoveel mogelijk te vermijden. Men gaat de confrontatie uit de weg, waardoor het geloofsverschil geen acute problemen veroorzaakt. Er blijft echter wel een chronische staat van vervreemding. Daarenboven zien de respondenten van dit type hun geloof als een fundamentele reden waarom ze *niet* uit het huwelijk zijn gestapt. Respondent 2 zegt: "Ja, ik heb al dikwijls gezegd, dat als ik niet in de Kerk zou zijn, dan had ik misschien niet meer bij mijn man geweest". Zonder haar geloof zou deze vrouw niet meer bij haar man zijn. Het mormoons geloof heeft een huwelijksbestendig effect. Ook respondent 1 beschrijft dit passend:

Respondent 1: Ik denk dan ook dat mijn geloof helpt als we niet tevreden zijn. En dat zonder mijn geloof ik eruit zou gestapt zijn en zou zeggen dat ik beter wil in mijn leven. [...] Mijn man zegt dat het huwelijk door mijn geloof verslechterd is, omdat ik meer geremd geworden ben in zijn ogen. Maar ik vind dat het ons huwelijk gesterkt heeft, omdat ik meer tolerant geworden ben tegenover hem en in het algemeen. Anders waren we waarschijnlijk al lang gescheiden.

Ze beseft dat ze niet tevreden is, maar haar geloof dwingt haar om gelukkig te zijn met haar situatie. Op deze manier is ze behoudsgezind, tegen beter weten in. Ondanks deze vervreemding wordt het huwelijk niet beëindigd, daar de geloofsleer van de mormoonse partner dit belet. Dit is een paradox tussen huwelijk en geloof. Het geloof bewerkstelligt de instandhouding van een – door het geloof slecht geworden – huwelijk. De sacralisering van het huwelijk door het mormoons geloof maakt dat een slecht huwelijk geprefereerd wordt boven het beëindigen ervan.

Type 2: 'Het verborgen geloof' - De gevolgen van het mormoons geloof bij dit type zijn van een andere orde. De partner van de mormoonse gelovige mag dan wel geen officieel lid zijn van de mormoonse Kerk, *de facto* staat hij of zij er wel voor open en worden een aantal dogmatische leefregels overgenomen. Volgend citaat toont aan dat de respondent zeker is dat zijn vrouw in de toekomst nog lid zal worden van de mormoonse Kerk. Of deze vrouw dit zou bevestigen, kunnen we niet zeker weten.

Interviewer: Zal uw vrouw ooit lid worden van de Kerk?

Respondent 4: Ja, daar ben ik van overtuigd! Daar ben ik vrij gerust in, zij zal dat trouwens zelf niet tegenspreken. Ze zal dan zeggen: 'maar wanneer?', dat is iets anders', haha.

Er kan hier niet echt sprake zijn van een geloofsverschil, waardoor er ook weinig moeilijkheden veroorzaakt worden door het geloof. De heterogamiegraad is zo laag dat deze sterk neigt naar homogamie. Deze neiging is echter nog geen volledige religieuze homogamie doordat de geloofsgedragingen ontbreken van de verborgen gelovige. Hoe dan ook heeft het huwelijk niet veel te lijden onder het geloof(sverschil). Het is in deze situatie niet zo moeilijk om het geloof en het huwelijk te verzoenen, de erkenning van zichzelf en de andere op het gebied van geloof gaan hand in hand. Intermaritale vervreemding, veroorzaakt door geloof, is daarom niet waarschijnlijk.

Type 3: 'De niet-praktiserende gelovige' - Wanneer de mormoonse gelovige inactief wordt, dan wordt het geloofsverschil in grote mate weggewerkt. De heterogamiegraad blijft hoog qua geloofsinhoud, maar door geen geloofsgedragingen te uiten, cijfert men zichzelf (en dus een deel van de eigenheid) weg in functie van de partner en het huwelijk. Men houdt in die mate rekening met de andere dat men bijna geen rekening meer houdt met zichzelf. Het huwelijk mag dan wel goed zijn, het geloof van de mormoonse partner heeft er omgekeerd evenredig onder te lijden. De confrontatie wordt uit de weg gegaan, ten voordele van de kwaliteit van de relatie, maar de geloofsdeprivatie van de mormoonse partner blijft latent (en soms manifest) aanwezig. Respondent 5 beschrijft treffend haar persoonlijk dilemma tussen geloof en huwelijk.

Respondent 5: Als ik groei in de Kerk, meer lees en studeer en het gevoel heb dat de Geest bij mij is, dan gaat het moeilijker tussen mijn man en ik. Hoe minder ik naar de kerk ga, hoe minder dat ik studeer en zo,... dan zijn we ook meer op gelijk niveau, geestelijk bedoel ik. Maar als ik veel naar de kerk ga en veel studeer, dan doet het nog meer pijn en dan denk ik er meer aan en besef ik meer dat mijn man geen lid is van de Kerk. Als je veel nadenkt dan doet het soms wel pijn.

Type 4: 'De ideale gelovige partner' - Een actief geloof en een goed huwelijk kunnen samengaan, ondanks de hoge heterogamiegraad, wanneer beide partners de eigenheid van de andere aanvaarden en respecteren. Noodzakelijke – maar onvoldoende – voorwaarde hiervoor is een goede verstandhouding tussen de partners gebaseerd op respect en intense betrokkenheid. Daarenboven moet er ook veel tijd en energie worden gestoken in het onderhouden van de kwaliteit van de relatie, de voldoende voorwaarde. Een respondent toont aan dat het veel moeite heeft gekost, maar dat zijn relatie nu maar weinig te lijden heeft onder het geloofsverschil.

Respondent 6: Er is een heel lange periode geweest dat we allebei heel veel energie en tijd staken in het informeren en kenbaar maken welke gevoelens we hadden. Dat was zeer vermoeiend en die energie gaat dan verloren voor andere zaken. Maar het heeft uiteindelijk de relatie veel beter gemaakt. Mochten we dit niet gedaan hebben, dan leefden we nog altijd naast elkaar zoals vreemden.

Door de aandacht voor de andere probeert men het geloofsengagement (tijd en geld) en het verschil in werelddefiniëring zoveel mogelijk te compenseren. De partners

vermijden vervreemding door communicatie en door te leren uit de fouten die gemaakt worden. De wederzijdse liefde geeft de kracht om het andersgelovig zijn te overbruggen, of zoals respondent 6 zegt: "*We kunnen nog steeds verliefd omgaan met elkaar!*"

Samenvattend worden in tabel 1 de verschillende wijzen waarop de respondenten kunnen omgaan met het geloofsverschil beknopt weergegeven. Zelferkenning en zelfontkenning hebben betrekking op de mate waarin het eigen geloof tot uiting komt in de relatie met de partner. De erkenning of ontkenning van de andere heeft op haar beurt betrekking op de mate waarin de geloofspositie van de partner erkend wordt in de relatie.

Tabel 1: Indeling types op basis van erkenning van zichzelf en de andere.

	Zelferkenning	Zelfontkenning
Erkenning van de andere	Type 4 (en 2) <i>De ideale gelovige partner</i>	Type 3 <i>De niet-praktiserende gelovige</i>
Ontkenning van de andere	Type 1 <i>Het klassieke type</i>	(niet van toepassing)

5.2. De invloed op de huwelijkssatisfactie

Drie centrale factoren bepalen de beleving en de kwaliteit van de leefsituatie van religieus gemengde huwelijken bij de mormonen.

1. *Cognitieve en normatieve verschillen.* Geloof bepaalt in grote mate het kennisgeheel en de normen van een gelovige, zodat dit geloof het wereldbeeld van de gelovige in grote mate construeert. Bij religieus gemengde huwelijken zal het geloofsverschil aanleiding zijn tot differentiële wereldbeelden. De mate waarin het wereldbeeld (het kennisgeheel en de normen) van de partners verschillen, heeft een belangrijke invloed op de (perceptie van) de relatie.
2. *Expressieve kenmerken.* Het gedrag van een gelovige is een tweede belangrijke factor. Wanneer geloof samengaat met geloofsgedragingen - zoals het bijwonen van diensten en rituelen, het respecteren van een morele gedragscode, het geven van financiële steun, het opnemen van een functie in de Kerk,... - dan heeft dit geloof extrareligieuze gevolgen. De externalisering van geloof heeft niet alleen invloed op de gelovige zelf maar beïnvloedt ook niet-religieuze domeinen, zoals het gezin.
Cognitieve, normatieve en expressieve verschillen zijn belangrijke indicatoren voor de religieuze heterogamiegraad.
3. *Interpersoonlijke houding.* De manier waarop de partners tegenover elkaar staan, heeft een grote invloed op de kwaliteit van hun relatie. De mate waarin rekening gehouden wordt met en men zich aanpast aan de eigenheid van de andere, kan positieve of negatieve tendensen in deze relatie versterken of verzwakken.

Deze centrale factoren bepalen de kwaliteit van de relatie bij religieus gemengde huwelijken. Tabel 2 geeft per type de mogelijke invullingen weer per factor.

Tabel 2: Weergave van de centrale factoren per type

<i>Type</i>	<i>Cognitieve en normatieve verschillen</i>	<i>Expressieve kenmerken</i>	<i>Interpersoonlijke houding</i>	<i>Kwaliteit van de relatie</i>
1. Het klassieke type <i>actief geloof</i> <i>hoge heterogamiegraad</i>	grote en zwaar doorwegende verschillen	geloofsgedrag is een groot obstakel	geen of beperkte aanpassing	'slecht' vervreemd
2. Het verborgen geloof <i>actief geloof</i> <i>lage heterogamiegraad</i>	geen grote verschillen	geloofsgedrag is geen bezwaar	geen aanpassing nodig i.f.v. het geloofsverschil	'goed'
3. De niet-praktiserende gelovige <i>inactief geloof</i> <i>hoge heterogamiegraad</i>	verschillen onge-expliciteerd aanwezig	eenzijdige en volledige onthouding van aanstootgevend geloofsgedrag	eenzijdige aanpassing	'goed'
4. De ideale gelovige partner <i>actief geloof</i> <i>hoge heterogamiegraad</i>	verschillen genuanceerd aanwezig	wederzijds beperken van aanstootgevend gedrag	wederzijdse aanpassing	'goed'

Wanneer er geen grote cognitieve en normatieve verschillen zijn dan vormt het geloof(sverschil) geen obstakel in de relatie, zoals bij het type *'het verborgen geloof'* uit de interviews is gebleken. De geloofsgedragingen zijn geen groot struikelblok want de filosofie en de motivatie achter deze gedragingen worden erkend.

Interviewer: Wat is haar mening over de Kerk?

Respondent 4: Ze zegt: 'als ik ooit lid word van een Kerk, dan is het deze Kerk'. Ze heeft zeker geen kritiek op de leiders, ook de leer zelf niet. Dat vind ik zeer positief, want je zou dat kunnen verwachten.

Daarom is er geen grote aanpassing nodig van een van beide partners, want er zijn geen fundamentele geloofsverschillen. Als er weinig sprake is van religieuze heterogamie, dan is het religieus gemengd-zijn van de relatie niet meer van toepassing. Als de interpersoonlijke houding dan niet verstoord wordt door andere dan religieuze ontwikkelingen, staat er weinig in de weg voor een goede relatie. Een logische vraag is hier waarom deze 'verborgen gelovige' dan geen lid is. Twee argumenten komen naar voren: de sociale druk van de omgeving in het algemeen en van de ouders in het bijzonder en het vereiste financiële offer, de 'Tienden'. Deze twee obstakels weer-

houden de vrouw van respondent 4 om haar *de facto* geloof om te zetten in een *de jure* lidmaatschap.

Wanneer er echter wel cognitieve en normatieve discrepanties te onderkennen zijn, dan bepalen de andere factoren in grote mate de kwaliteit van de relatie. Wanneer de mormoonse gelovige inactief wordt, zoals bij type 3, '*de niet-praktiserende gelovige*', dan worden de zichtbare gevolgen van een geloofsverschil grotendeels weggewerkt. Het gelovig-zijn wordt op deze manier beperkt tot een erkenning van het mormoonse wereldbeeld zonder externe beleving ervan, waardoor deze erkenning als het ware in het luchtledige blijft hangen. Er wordt geen gevolg gegeven aan het (er)kennen van 'dé' waarheid. Het geloof wordt herleid tot een bewustzijn zonder gevolgen: "*mijn geloof is echt een geloof zonder daden geworden*", aldus respondent 5. Door zich eenzijdig aan te passen aan de niet-mormoonse partner op het gebied van geloofsda- den wordt een confrontatie ontweken en kan de relatie functioneren op een quasi-religieuze homogame manier. De houding en het gedrag van de mormoonse partner maken dat de kwaliteit van de relatie geoptimaliseerd wordt, ondanks het geloofsverschil. Doordat deze optimalisering veroorzaakt wordt door een eenzijdig offer, kan de huwelijksatisfactie van de (niet-praktiserende) gelovige partner echter nooit volledig zijn. Op de vraag of er nu problemen zijn in het huwelijk door haar geloof, zegt respondent 5:

Respondent 5: Voor het moment is er geen probleem, denk ik, want ik ga zo weinig. Dat is voorlopig een oplossing waarschijnlijk, maar daarbij voel ik me geen 100%. Misschien zou ik ongelukkig zijn op een andere manier wanneer ik wel actief zou zijn. Ergens blijf je ongelukkig... Maar ja, je verdrukt dat, een beetje pijn.

Bij een eenzijdig en actief mormoons geloof zijn de expressieve kenmerken voor de niet-mormoonse partner het eerste en meest directe contact met het anders-gelovig zijn van de mormoonse partner. Daarom kunnen de geloofsgedragingen, naast de geloofsinhoud en het bijhorende wereldbeeld, het grootste probleem zijn bij religieus gemengde huwelijken. Vooral tijd en geld staan hier ter discussie. In deze situatie zijn er twee mogelijke manieren om met het spanningsveld tussen huwelijk en geloof om te gaan, afhankelijk van de interpersoonlijke houding. Wanneer de partners geen rekening houden met elkaar en niet bereid zijn om zich aan te passen aan elkaar, d.i. '*het klassieke type*', dan staat de stabiliteit en de kwaliteit van deze relatie op het spel. Het geloof wordt niet ondergeschikt aan het huwelijksleven en kan in de ogen van de niet-mormoonse partner een concurrent worden van het gezin en het huwelijk. Respondent 1 getuigt hiervan: "*Eigenlijk kan mijn man alle aandacht dat ik aan de Kerk geef niet goed verdragen. Dat is ergens zijn rivaal waarschijnlijk.*" Toch veranderen de respondenten hun gedrag niet. Ze blijven veel tijd spenderen aan de Kerk. Deze houding leidt al snel tot vervreemding tussen de partners. De interesses, gedragingen, verwachtingen en belangen van de partners zijn niet meer op elkaar afgestemd en kunnen daardoor onderling erg afwijken. Men vervalt in een dagelijkse sleur waar zelden plaats is voor meer dan oppervlakkige gesprekken. Daarenboven wordt – door de gelovige – het geloof benadrukt als een mogelijke oplossing voor deze communicatiebreuk, terwijl het geloofsverschil in grote mate deze breuk veroorzaakt.

Interviewer: Praat je veel met elkaar over belangrijke dingen?

Respondent 1: Nee eigenlijk niet. Er zijn zo wel uitzonderlijke momenten, zo'n twee keer per jaar, haha, dat we eens iets hebben dat op een gesprek lijkt en dat we eens wat dieper gaan dan het weer en het plannen van de dag.

Interviewer: Mis je dat?

Respondent 1: Natuurlijk! Moest mijn man nu iemand van de Kerk zijn, dan zou hij daar op gewezen worden door zijn geloof, maar dat is nu niet zo...

Doordat de partners het geloofsverschil niet aan de kant kunnen schuiven, wordt dit in oorsprong eendimensionaal verschil een multidimensionaal probleem. Het geloofsverschil laat zich voelen op alle gebieden van de relatie, en niet in het minst op het gebied van communicatie en (vrije)tijdsbesteding. Het geloofsverschil bewerkstelligt een breuk in de eenheid van de huwelijksband. De geloofsfactor stimuleert daarenboven een instandhouding van deze relatie door de afkeur van echtscheiding in de mormoonse leer.

Dit was een eerste mogelijke manier van omgaan met de combinatie geloof-huwelijk bij een eenzijdige en actieve geloofsbelijding van de mormoonse partner. De tweede manier, die tot uiting komt bij *de ideale gelovige partner*, is in vele opzichten het spiegelbeeld. Waar het geloofsverschil bij het vorige type leidt tot vervreemding door een gebrek aan wederzijdse aanpassing, bekommt de omgekeerde interpersoonlijke houding ook het omgekeerde resultaat. Vervreemding wordt vermeden door in grote mate rekening te houden met en een evenwicht te zoeken tussen de eigenheid van de andere én van zichzelf. Deze wederzijdse aanpassing gebeurt niet ongelimiteerd of onvoorwaardelijk. Er wordt een compromis gezocht dat beide partners zoveel mogelijk kan bevredigen. Gedragingen waaraan de andere aanstoet kan nemen, worden zoveel mogelijk vermeden. Indien er toch een probleem rijst, proberen de partners het samen op te lossen doorheen communicatie, met de nadruk op respect voor de andere. Respondent 6 beschrijft hoe belangrijk respect is voor hun huwelijk.

Interviewer: Praat u nu meer met elkaar over belangrijke dingen?

Respondent 6: Ja en ook anders. Het is duidelijk geworden dat we heel veel respect hebben voor elkaar. Maar problemen door mijn geloof? Ik denk dat we daar overheen zijn. Ons huwelijk is verrijkt op dit moment. We zijn op dat gebied volwassener geworden.

Dit kan alleen als de relatie niet enkel vanuit het geloofsverschil gedefinieerd wordt. Het geloof is dan niet de exclusieve structurerende eenheid in de relatie. Er wordt geen nadruk gelegd op de verschillen tussen de partners, er wordt integendeel gewerkt aan de gelijkenissen en de raakvlakken die de partners kunnen binden. Hierbij wordt de mormoonse gelovige gesterkt door de leer, aldus respondent 6.

Interviewer: Helpt uw geloof om beter om te gaan met uw huwelijksproblemen?

Respondent 6: Jazeker! Als ik haar kan beschouwen als iemand waarmee ik een vooraards bestaan mee heb gehad en dat we allebei kind zijn van de-

zelfde hemelse Vader, dan helpt dat. De Kerk steunt ons om te groeien als persoon en als echtgenoot. Ik denk dat ik daardoor beter mijn best heb gedaan om een goede echtgenoot te zijn.

Alle respondenten hebben een wijze van omgaan met het geloofsverschil uitgewerkt. Deze zijn echter zeer verschillend naargelang van het type. Er kunnen drie verschillende oplossingen worden opgemerkt (wanneer type 2 buiten beschouwing gelaten wordt, daar er bijna geen sprake is van heterogamie), waarbij steeds een bepaald offer gemaakt wordt. In type 1 kiest men enkel voor het geloof, waardoor het huwelijk verslechtert. De huwelijkskwaliteit is het offer. In type 3 kiest men enkel voor het huwelijk, waardoor het geloof op non-actief staat. De geloofsactiviteit is hier het offer. In type 4 kiest men voor het geloof én het huwelijk, waarvoor men – gesterkt door wederzijdse betrokkenheid, respect en liefde – veel tijd en energie steekt in het harmoniseren van beide leefwerelden. Deze inspanning is het offer.

Het moet duidelijk zijn dat het mormoonse geloof en het gezin zich in een *dubbele spanningsrelatie* bevinden. 1. *De spanning tussen leer en praktijk*. Bij religieuze heterogamie kan het geloof aanleiding zijn tot huwelijksproblemen, hoewel de geloofsleer in theorie juist huwelijksproblemen tracht te voorkomen en de waarde van het gezin centraal stelt. 2. *Het gezinsideaal als obstakel én stimulans*. Het geloof kan huwelijksproblemen veroorzaken, maar deze kunnen worden gecompenseerd door de nadruk op de gezinswaarde, aangeleerd binnen de leer van dit geloof. Het gezinsideaal kan zodoende een stimulans zijn om het geloofsverschil te overbruggen. Maar dit mormoons gezinsideaal kan ook een tegengesteld effect hebben. Door het mormoons homogame huwelijk te benadrukken, wordt er een zware druk gelegd op de heterogame leden. Ze voldoen niet aan de leer, waardoor ze ongehoorzaam zijn aan de geboden. Op deze manier wordt het moeilijk om gelukkig te zijn in het huwelijk, het gezinsideaal is hier een obstakel.

6. BESLUIT: HUWELIJK VERSUS RELIGIE?

De partners in religieus gemengde huwelijken werken steeds een manier uit om te kunnen omgaan met het geloofsverschil. Alle religieus gemengde huwelijken hebben gemeen dat dit geloofsverschil aanleiding geeft tot differentiële wereldbeelden. Mormonen leven in een anders-gedefinieerde wereld dan hun niet-mormoonse partners, met andere belangen, waarden en toekomstvisies. Ook het geloofsgedrag kan een belangrijke bron van discussie zijn tussen de andersgelovige partners, waarbij vooral tijd en geld de strijdpunten zijn. Dit heeft tot gevolg dat het verschil tussen de partners zich niet beperkt tot strikte geloofszaken (zoals religieuze rituelen en gewoontes), maar dat andere – in oorsprong gemeenschappelijke – levensgebieden ook te maken kunnen krijgen met intermaritale discrepanties. Zoals Ortega e.a. (1988) opmerken, oefent het delen van waarden – de heterogamiegraad – een belangrijke invloed uit op het aanpassingsvermogen van een koppel. Religieus gemengde koppels ontberen voor een stuk deze gemeenschappelijke waarden, waardoor het aanpas-

singsvermogen kleiner wordt. Dit kan leiden tot een confrontatie tussen twee schijnbare concurrenten: het geloof en het huwelijk. De mormoonse partner moet deze impasse oplossen door bepaalde prioriteiten te stellen. Ofwel kiest men voor het geloof, waardoor het huwelijk in problemen komt. Ofwel kiest men voor het huwelijk, maar dan moet men de geloofsactiviteit opofferen. Bij deze twee mogelijkheden wordt de impasse *religie versus huwelijk* opgelost door te kiezen voor een van de twee alternatieven, met een noodzakelijke verwaarlozing van de niet-gekozen optie als gevolg. Maar er is een derde optie. Het geloofsverschil hoeft niet noodzakelijk te leiden tot huwelijksproblemen of geloofsinactiviteit want, zoals Blood en Wolfe (1960) suggereren, beide partners kunnen het geloofsverschil proberen te compenseren op andere gebieden. Het *kan* dus een goed huwelijk zijn, ondanks het geloofsverschil, *mits* veel wederzijdse aanpassingen gefundeerd op liefde, betrokkenheid en respect. Huwelijk en religie hoeven geen antagonisten te zijn bij religieus gemengde huwelijken, maar echter niet zonder inspanningen van de hoofdrolspelers.

VOETNOTEN

- (1) Ik zou graag mijn promotoren prof. dr. Karel Dobbelaere en prof. dr. Rudi Laermans danken voor hun begeleiding. Voor hun steun en noodzakelijke kritische opmerkingen wil ik ook Ann Van den Troost, Kurt Doms, Lesley Hustinx, Anja Declercq, Gert Verschraegen en Pascal Gielen van harte danken. Ten slotte mag ik hier 'gatekeeper' Wilfried Decoo niet vergeten, zonder wiens hulp het onderzoek niet uitgevoerd kon worden.
- (2) Volgens Gary Wyatt bestaan er drie klassieke sociologische verklaringen voor polygamie: een seksuele, een demografische en een economische verklaring. Hij stelt echter een weberiaanse verklaringswijze voor, gebaseerd op het onderscheid mysticisme/actief ascetisme en het ideologiebegrip. Dit past hij toe op het mormonisme. Hierover meer in Wyatt (1989: 13-18) en Vanhove (1999: 5-7).
- (3) Deze verwachtingen worden uitgebreider beschreven en geanalyseerd in Vanhove (1999: 55-60, 122-125).
- (4) Voor meer uitleg omtrent het individualistisch *doe-het-zelf*-karakter verwijs ik naar Leone (1979: 169-171), O'Dea (1964: 229-230) en Vanhove (1999: 29-30).
- (5) De mormoonse Kerk is door deze regeling en door investeringen een relatief rijke Kerk geworden: Bull (1992: 103) vermeldt hieromtrent dat de mormoonse Kerk in 1983 een geschat vermogen had van 2.000 dollar per capita.
- (6) Omdat niet alle levenden de kans krijgen om het evangelie te leren kennen, is het mogelijk om zich in de geestenwereld te bekeren tot het mormoons geloof. Levende familieleden kunnen, door het prediken van het evangelie, de doden helpen in hun bekering "*to ensure the salvation of these dead*" (Burrell, 1972: 111). Zo bestaan er plaatsvervangende dopen voor de doden, één van de belangrijkste verantwoordelijkheden van de Kerk en haar leden. Het is dan aan de doden om in vrijheid te kiezen of ze het evangelie aanvaardden of verwerpen. De mormoonse Kerk heeft daarom een zeer uitgebreide databank van

miljoenen overledenen en hun genealogische verwantschappen met de levenden, zodat zoveel mogelijk doden plaatsvervangend bekeerd en gedoopt kunnen worden door hun nabestaanden (Campbell & Campbell, 1976: 386).

- (7) De typering heeft enkel met betrekking tot het eerste type een integrerende eigenschap. Dit type bestaat namelijk uit drie (vrouwelijke) respondenten. Alle andere types bestaan uit één respondent. Toch lijkt hier het gebruik van types bij alle respondenten nuttig, omdat een type een goede en toch compacte beschrijving kan overbrengen. Met betrekking tot de benaming van de types moet nog worden vermeld dat dit soort termen steeds te weinig nuance bevatten. De term 'het klassieke type' is zo gekozen omdat dit soort type in relevante literatuur de meeste aandacht krijgt. Dit type zou ook het meeste voorkomen, maar hieromtrent bestaan geen duidelijke cijfergegevens. Dit betekent echter niet dat dit type klassiek is vanuit een historisch of normatief standpunt. De term 'ideale gelovige partner' mag ook niet normatief worden opgevat. Met deze term wordt gepoogd aan te tonen dat het geloof en de partnerrelatie beide als goed of 'ideaal' omschreven kunnen worden. Het is geenszins de bedoeling om deze manier van omgaan met een geloofsverschil als het beste te poneren. Het is slechts één van de mogelijke manieren.

BIBLIOGRAFIE

- ARRINGTON, L. & D. BITTON (1979), *The Mormon Experience. A History of the Latter-day Saints*. London: George Allen & Unwin Ltd.
- BAHR, H. (1981), 'Religious Inter-marriage and Divorce in Utah and the Mountain States', *Journal for the Scientific Study of Religion*, 20(3): 251-261.
- BARKER, E. & R. SINGELENBERG (1996), *Nieuwe religieuze bewegingen: een praktische inleiding*. Kampen: Uitgeverij Kok.
- BARLOW, B. (1977), 'Notes on Mormon Interfaith Marriages', *The Family Coordinator*, 26: 143-150.
- BARLOW, P. & A. MAUSS (1991), 'Church, Sect and Scripture: The Protestant Bible and Mormon Sectarian Retrenchment', *Sociological Analysis*, 52(4): 397-414.
- BILLIET, J. (1996), *Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek: ontwerp en dataverzameling*. Leuven: Acco.
- BLOOD, R. & D. WOLFE (1960), *Husbands and Wives*. Glencoe: The Free Press.
- BULL, M. (1993), 'The Economic Structure of the Seventh-day Adventism', *Social Compass*, 39(1): 103-110.
- BURRELL, M. (1972), *Wide of Thruth. A Critical Assessment of the History, Doctrines and Practices of the Mormon Religion*. London: Marshall, Morgan & Scott.
- CAMPBELL, B. & E. CAMPBELL (1976), 'The Mormon Family', pp. 379-412, in: MINDEL, C., R. HABENSTEIN (eds.), *Ethnic Families in America. Patterns and Variations*. New York/Oxford/Amsterdam: Elsevier.
- DECOO, W. (1979), *Het Mormonisme: bloeiende realiteit achter een legende*. Antwerpen/Amsterdam: Nederlandse Boekhandel.

- GOLD, R.L. (1970), 'Roles in Sociological Field Observation', pp. 370-380, in: DENZIN, N.K. (ed.), *Sociological Methods: A Source Book*. Chicago: Aldine.
- GOTTLIEB, R. & P. WILEY (1984), *America's Saints. The Rise of Mormon Power*. New York: G. P. Putnam's Sons.
- HARRIS, S.R. (1997), 'Status Inequality and Close Relationships: an Integrative Typology of Bond-saving Strategies', *Symbolic Interactionism*, 20(1): 1-20.
- HEATON, T. & E. PRATT (1990), 'The Effects of Religious Homogamy on Marital Satisfaction and Stability', *Journal of Family Issues*, 11(2): 191-208.
- HILL, D. (1977), *Joseph Smith. The First Mormon*. New York: Doubleday & Company Inc.
- HINCKLEY, G. (1995), *Het gezin. Een proclamatie aan de wereld. Toespraak van de president van het Eerste Presidium en de Raad der Twaalf*. Frankfurt: De Kerk van Jezus Christus van de Heiligen der Laatste Dagen.
- HOBART, C. (1990), 'Marriage and Remarriage as Inter-marriage', *International Journal of Sociology of the Family*, 20: 31-45.
- KALMIJN, M. (1998), 'Inter-marriage and Homogamy: Causes, Patterns, Trends', *Annual Review of Sociology*, 24: 395-421.
- KUNZ, P. (1964), 'Mormon and Non-Mormon Divorce Patterns', *Journal of Marriage and the Family*, 26(2): 211-213.
- LEONE, M.P. (1979), *Roots of Modern Mormonism*. Cambridge/London: Harvard University Press.
- MULLEN, R. (1967), *The Mormons*. London: W.H. Allen.
- O'DEA, T.F. (1964), *The Mormons*. Chicago/London: The University of Chicago Press.
- ORTEGA, S., H. WHITT & A.J. WILLIAM (1988), 'Religious Homogamy and Marital Happiness', *Journal of Family Issues*, 9: 224-239.
- THOMAS, D. (1985), 'Family in the Mormon Experience', pp. 267-288, in: D'ANTONIO, W., J. ALDOUS (eds.), *Families and Religions*. Beverly Hills: Sage.
- TURNER, W. (1966), *The Mormon Establishment*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- VANHOVE, T. (1999), *Religieus gemengde huwelijken bij de mormonen. Een kwalitatief onderzoek naar de beleving, de probleemgebieden en de meerwaarde van religieus gemengde huwelijken bij de mormonen, eindverhandeling*. Leuven.
- WATSON, M. (1999), *169th General Conference: Statistical Report 1998*, http://www.lds.org/en/3_General_Conference_en/A1999en/A1999en_2_3_Watson.html
- WYATT, G. (1989), 'Mormon Polygyny in the Nineteenth Century: a Theoretical Analysis', *Journal of Comparative Family Studies*, 20(1): 13-20.
- X (1978), *The Purpose of Life*, Salt Lake City: The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints.
- X (1981), *Het Boek van Mormon. Een getuige van Jezus Christus*. Salt Lake City: The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints. (m.i.v. 23 vragen die het boek van Mormon beantwoordt).
- X (1984), *Ter kennismaking*. Bussum: Fonds Horizon.

